

UOT 341.2; 341.231.14**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNSAN HÜQUQLARI VƏ
AZADLIQLARI SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQİ
ƏMƏKDAŞLIĞIN İNKİŞAFI****N.H.MEHDİYEV*****Bakı Dövlət Universiteti
mehdiyev_n@yahoo.com***

Məqalədə qeyd olunur ki, müasir dövrdə insan hüquqları problemini təkcə dövlətdaxili məsələyə aid etmək olmaz. Belə ki, insan hüquqları global xarakter daşıyır və onun tənzimlənməsində başlıca rol beynəlxalq hüquqa məxsusdur. İnsan hüquqları öz inkişafında uzun və müəkkəb tarixi yol keçmişdir. Qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqları beynəlxalq demokratik standartlara və normalara uyğun olaraq Konstitusiyada əks olunmuşdur və onların həyata keçirilməsi dövlət tərəfindən təmin olunur. Müasir insan hüquqları müəyyən beynəlxalq standartlara malikdir, onun müdafiəsi, həm milli-hüquqi, həm də beynəlxalq-hüquqi normalarla həyata keçirilir. Burada insan hüquqları sahəsində beynəlxalq təşkilatlar və qeyri-hökumət təşkilatları da fəal rol oynayırlar. Məqalədə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində insan hüquq və azadlıqlarının Avropa standartlarına və normalarına uyğun olaraq inkişafı öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: insan hüquqları, bəşəri prinsiplər, qeyri-diskriminasiya prinsipi, Avropa konvensiyası, insan hüquqlarının müdafiəsi, Avropa insan hüquqları məhkəməsi və s.

Müasir Azərbaycan qanunvericiliyinin xüsusiyyətlərinin araşdırılması göstərir ki, konstitusion hüquq və azadlıqların böyük əksəriyyəti bir növ mütələq, universal xarakter daşıyır və Avropa standartlarının tələb etdiyi kimi hər hansı şəkildə məhdudlaşdırıla bilməz.

Azərbaycanda insan hüquqları barədə Avropa standartlarına və normalarına riayət edilməsi, dövlətimizin Avropa Şurasına daxil olmasından, insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyaya, eləcə də digər Avropa konvensiyalarına Azərbaycanın qoşulması və həmin konvensiyaların ratifikasiya edilməsindən irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün Avropa hüququnun tətbiqi məsələləri üzrə hüquqşünasların, hakimlərin, qanunvericilərin və inzibati işçilərin ixtisas dərəcəsi və hazırlıq səviyyəsi yüksəldilmişdir.

18 mart 2009-cu il tarixdə keçirilmiş referendum isə insan hüquqlarının

təminatında yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur. Konstitusiyaya əlavə və dəyişiklik edilməsi, ilk növbədə insan hüquqlarının daha real təminatının əsası olan hüquqi dövlət – sosial dövlət münasibətlərini meydana gətirir, dövlətimizin vəzifələri qarşısında daha ciddi öhdəlik götürən qanunvericilik əsaslarını müəyyən etmişdir (1, 8).

Beynəlxalq insan hüquqları hüququnun sonrakı inkişafı ayrı-ayrı insan hüquqlarına həsr olunmuş müqavilələrin bağlanması və insan hüquqları sahəsində beynəlxalq mexanizmi və proseduraların inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədardır (6, 177).

Dövlətlər tərəfindən Avropa Şurası və onun strukturları qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərə əməl edilməməsi və bununla əlaqədar yaranan biləcək hüquqi nəticələr də böyük önəm daşıyır. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının həyata keçirilməsi üçün hüquqi mexanizm Azərbaycan qanunvericiliyində və hüquq tətbiq etmə praktikasında lazımınca təsbit edilmişdir.

Müasir Azərbaycan qanunvericiliyinin insan hüquqları və azadlıqları sahəsində Avropa standartlarına uyğunluğu qanunvericiliyin bir sıra sahələrində – mülki, əmək, ailə və digər sahələrində öz əksini tapmışdır.

Mülki-hüquq münasibətlərinin, bazar münasibətlərinin formalaşmasının aktual məsələlərini həll edərkən həm insan hüquqları və azadlıqları sahəsində beynəlxalq standartlar və dövlətin əməli inkişaf təcrübəsi, həm də bu münasibətlərin beynəlxalq əmək bölgüsünə inteqrasiyası və dünya bazarına doğru irəliləmək imkanı nəzərə alınmalıdır (9, 95). Bu baxımdan müasir Azərbaycan qanunvericiliyində insanın mülkiyyət və iqtisadi azadlıq hüquqlarının həyata keçirilməsinə münasibət onu göstərir ki, ölkədə iqtisadi islahat durmadan irəliləyir, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi, bazar iqtisadiyyatının və bazar münasibətlərinin inkişafı bu irəliləyişin ən mühüm tərkib hissələridir.

Azərbaycan Konstitusiyası vətəndaşların əmək hüquqlarını və bu hüquqların reallaşdırılmasına təminatları xeyli genişləndirmişdir. Bu, bir tərəfdən ümumi proseslə, digər tərəfdən bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlıdır. İnsanın əsas sosial-iqtisadi hüquq və azadlıqlarından biri olan əmək hüququnun reallaşdırılması fərdin şəxsi və ictimai rifahının əsasıdır. Bu hüquqa uyğun olaraq fərd özünün əmək qabiliyyətlərinə uyğun fəaliyyət növünü, peşəni və işi sərbəst seçmək hüququna malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində (13-cü fəsil) müvafiq norma, qayda və prinsiplərin köməyi ilə əməyin mühafizə mexanizminin, habelə pozulmuş hüquqların bərpa mexanizminin müəyyən edilməsi işinin mənafeələrinin müdafiəsi üçün mühüm vasitədir. Həmin məcəllədə təsbit olunmuş normalar əmək münasibətlərinin iştirakçılarının hüquqlarını Azərbaycan Respublikasının bağlamış olduğu və ya onun tərəf kimi çıxış etdiyi beynəlxalq müqavilələrə, beynəlxalq əmək təşkilatının konvensiyalarına və digər beynəlxalq-hüquqi normalara müvafiq olaraq qoruyur.

Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin müəyyən müddəaları

milli hüquq sistemində islahatın həyata keçirilməsi gedişində qəbul edilmiş bəzi qanunlarda və digər normativ-hüquqi aktlarda daha da inkişaf etdirilmiş, bu sənədlərin qəbul edilməsi nəticəsində dövlətimiz insan hüquqları və azadlıqları sahəsində Avropa standartlarına daha çox yaxınlaşmışdır.

Müasir Azərbaycan qanunvericiliyinin vəziyyətini və inkişafını səciyələndirən bir mühüm amil də ailə üzvləri arasında demokratik vətəndaş cəmiyyəti üçün səciyyəvi olan münasibətlərin təmin edilməsinə, ailə və nikah münasibətlərinin möhkəmlənməsi üçün mövcud siyasi və sosial-iqtisadi vəziyyətdə maksimum əlverişli hüquqi şəraitin yaradılmasına yönəldilmiş ailə hüququnun normalarının təkmilləşdirilməsidir. Ailə haqqında dövlət qayğısı mövcud hüquqi vasitələrin (məsələn sosial müdafiə sahəsində ayrı-ayrı qanunvericilik aktlarının) potensialından tam istifadə edilməsini və ailə münasibətlərinə ailənin və bütövlükdə cəmiyyətin müasir inkişaf meyllərinə uyğun olan məqsədyönlü dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi üçün hüquqi, sosial-iqtisadi və təşkilati mexanizmlərin yaradılmasını nəzərdə tutur. Azərbaycanda bu cür məqsədyönlü siyasətin həyata keçirilməsinə ciddi təsir göstərən müddəa, norma və tələblər müxtəlif beynəlxalq aktlarda, o cümlədən insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasında təsbit olunmuşdur.

2000-ci ildə qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının yeni Ailə Məcəlləsi İnsan və vətəndaşın əsas hüquq və azadlıqları sahəsindəki konstitusion və müqaviləvi norma və tələblərə müvafiq olaraq, ailə münasibətlərinin yaradılması və möhkəmləndirilməsi, bu münasibətlərə xitam verilməsi, tərəflərin hüquq və vəzifələri, dövlət orqanlarının bu sahədə vəzifələri prinsiplərini müəyyən etmişdir.

Mülki məcəllə, cinayət məcəlləsi, əmək məcəlləsi və başqa qanunvericilik aktları ilə yanaşı ailə məcəlləsinin də qəbul edilməsi Azərbaycanın siyasi və sosial-iqtisadi həyatında baş vermiş əsaslı dəyişikliklərlə bağlıdır. Bu dəyişikliklər ailə və nikah qəbilindən olan mühüm sosial təsisatlara bilavasitə təsir göstərir.

Müasir beynəlxalq hüquq bunu əsas götürür ki, insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmət probleminin həll edilməsi üçün tək-cə dövlətlərin öz aralarında əməkdaşlığının fəallaşdırılması kifayət deyil. Bunun üçün həm də istər universal, istərsə də regional xarakterli müxtəlif nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq tələb olunur. Təbii ki, Avropa Şurası da bu cür təşkilatlardandır. Bizim fikrimizcə, bu cür əməkdaşlığın obyektiv ilkin şərtlərindən biri, beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunub saxlanması ilə insanın əsas hüquq və azadlıqlarına riayət edilməsi arasında sıx əlaqə olmasından ibarətdir. Məlum olduğu kimi həmin nizamnamədə insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmətin həvəsləndirilməsi və inkişafı istiqamətində beynəlxalq əməkdaşlığın zəruri olması barədə hüquqi cəhətdən məcburi sayılan ümumi müddəalar mövcuddur.

Bu gün insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üzrə çoxsaylı beynəlxalq hüquqi sənədlər mövcuddur. Dövlət eyni məsələni tənzim edən bir

neçə sazişin iştirakçısı ola bilər. Bununla əlaqədar sual yarana bilər ki, bu halda hansı saziş tətbiq olunmalıdır? Belə bir əsaslı fikir irəli sürmək olar ki, bu halda fərdə daha geniş və səmərəli müdafiəni təmin edən normaya üstünlük verilməlidir (3, 84).

Avropa Şurasının Nizamnaməsində təsbit edilmiş və ölkəmizdə geniş tətbiq edilən insan hüquqları və azadlıqlarına, hüququn aliliyinə hörmət prinsipləri formalaşmaqda olan hüquqi dövlət çərçivəsində insan ləyaqətinə və şəxsiyyətin azadlığına hörmətlə yanaşmanı nəzərdə tutur. Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvləri olan digər dövlətlər kimi Azərbaycan Respublikası da insan hüquqları və azadlıqlarına sədaqətini dəfələrlə əməli işlə təsdiq etmişdir. İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının preambulasında qeyd edildiyi kimi bu azadlıqlar ədalətin və ümumi sülhün bərqərar olmasına zəmanət verir. Sülhün qorunub saxlanması isə bir tərəfdən əsl demokratik siyasi sistemin yaradılması, digər tərəfdən insan hüquqlarına hörmət və onlara riayət edilməsi yolu ilə təmin olunur. Çoxsaylı faktlar göstərir ki, Azərbaycan Respublikası ilə dünya ölkələrinin əməkdaşlığının real nəticəsi – ümumtəntənmiş beynəlxalq-hüquqi normalar, prinsiplər və standartlar əsasında qanunun aliliyini, hakimlərin müstəqilliyini, insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsini təmin edən məhkəmə-hüquq islahatının səmərəli şəkildə həyata keçirilməsidir. Bu demokratik islahatın həyata keçirilməsinə imkan vermiş bir amil də ondan ibarətdir ki, dövlətimiz mütərəqqi Avropa qarşısında öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri, inkişaf yolunda qarşılaşdığı obyektiv çətinliklərə baxmayaraq yerinə yetirmişdir. Bunun nəticəsində Azərbaycan Respublikası təxminən otuz Avropa Konvensiyasına qoşulmuşdur. Respublikamızın qoşulduğu Avropa konvensiyalarından biri 2001-ci il dekabrın 25-də Milli Məclis tərəfindən ratifikasiya edilmiş işgəncələr, qeyri-insani, ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza növləri əleyhinə Avropa Konvensiyasıdır (həmin Konvensiyaya aid bir və iki sayılı protokollarla birgə). Azərbaycanda insan hüquqları üzrə müvəkkil (Ombudsman) institutunun təsis edilməsi insan hüquqları və azadlıqları sahəsində mühüm hadisə kimi qeydə alınmışdır. Bu barədə Konstitusiyaya Qanununun layihəsi Avropa Şurasının, digər beynəlxalq qurumların nümayəndələrinin iştirakı ilə hazırlanmış və 2001-ci il dekabr ayının 28-də parlament tərəfindən qəbul edilmişdir. Bu fakt bir daha təsdiq edir ki, Azərbaycan Avropa Şurasına daxil olarkən öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri ardıcıl surətdə yerinə yetirir, insan hüquqları və azadlıqları sahəsində Avropa dəyərləri, idealları və standartları əsasında bu nüfuzlu təşkilatla əməkdaşlığa birinci dərəcəli əhəmiyyət verir.

İnsan hüquqlarının effektiv dövlətdaxili müdafiəsi üçün tək-cə beynəlxalq hüququn ölkənin hüquq sisteminin tərkib hissəsi elan edilməsi kifayət etmir. Həm dövlət orqanı, həm də beynəlxalq ictimaiyyətin müvafiq orqanı kimi çıxış edəcək müstəqil məhkəmə sistemi yaradılmalı, hakimlərin, vəkillərin, dövlətin vəzifəli şəxslərinin peşə hazırlığı artırılmalıdır (2, 189).

Son illərdə bir sıra dövlətlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi və həvəsləndirilməsi üçün milli in-

frastrukturlar yaradılması faktı prinsipial əhəmiyyətə malikdir. Müxtəlif dövlətlərdə bu cür təsisatların vəzifələri müxtəlif ola bilər. Lakin onların hamısı eyni bir məqsədə nail olmağa çalışır. Elə buna görə onların hamısına insan hüquqları üzrə milli təsisatlar deyilir. Milli təsisat barədə müasir konsepsiya xeyli özünəməxsusluğu ilə fərqlənir, belə ki, söhbət insan hüquqlarının həvəsləndirilməsi və müdafiəsi baxımından funksiyaları və səlahiyyəti bilavasitə müəyyən olan xüsusi orqanın fəaliyyətindən gedir (10, 44).

Azərbaycan qanunvericiliyinin insan hüquqları və azadlıqları sahəsində beynəlxalq-hüquqi normalara və Avropa standartlarına uyğunlaşdırılmasının zirvə məqamı Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına daxil olduğu və insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına qoşulduğu dövrə təsadüf edir. Bu mərhələnin keçilməsi hələ o demək deyildir ki, həmin norma və standartlar praktikada avtomatik tətbiq edilə bilər. Müasir suveren dövlətlərin əksəriyyətində qəbul edilmiş qaydaya görə həmin norma və standartların reallaşdırılması və onların tətbiqinə nəzarət edilməsi üçün müvafiq sistem yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasında insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi üçün nəzarət mexanizmləri sistemində insan hüquqları üzrə müvəkkil (Ombudsman) institutuna, eləcə də digər hüquq-müdafiə təşkilatlarına, o cümlədən qeyri-hökumət təşkilatlarına xüsusi əhəmiyyət verilir. Konstitusiya Qanunu (28 dekabr 2001-ci il tarixli) əsasında yaradılmış bu institut həm beynəlxalq təcrübəni, həm də milli xüsusiyyətləri nəzərə almaqla, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün ənənəvi vasitələri tamamlayır.

İnsan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında mühüm beynəlxalq-hüquqi aktlarda öz əksini tapmış universal normaya əsasən, müvafiq konvensiyanın və ya paktın iştirakçısı olan hər bir dövlət öz fəaliyyətində bu hüquq və azadlıqlara hörmət prinsipini rəhbər tutmağa, hər hansı bir ayrışikliyə yol vermədən bunlara riayət etməyə və həmin dəyərləri öz milli qanunvericilik sistemlərində əks etdirməyə borcludur. İnsan hüquqları və azadlıqları prinsipi ümumi xarakter daşıyan vəzifə kimi üzv-dövlətin yurisdiksiyasında olan bütün şəxslər barəsində bu hüquq və azadlıqlara şərtsiz riayət edilməsini nəzərdə tutur.

Məhz bu universallıq və qeyri-diskriminasiya prinsipi nəinki mövcud sahədə araşdırılan problemlərin xüsusiyyətlərini müəyyən edir, həm də dövlətin yurisdiksiyasında olan şəxslərin hüquqi rejiminin müəyyənləşdirilməsi zamanı insan hüquqları və azadlıqları üzrə konkret normaların qanuniliyinin zəruri meyarı rolunu oynayır (8, 123).

Əsas insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində milli qanunvericiliyin ümumtənzim prinsiplərə (standartlara) uyğunlaşdırılması prosesinin gedişatında hüquq sisteminin əsaslı islahatı, demək olar yenidən qurulması, Azərbaycan Respublikası da daxil olmaqla, yeni müstəqil dövlətlərin başlıca xüsusiyyətlərindən biri, onların yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması əlamətidir. Dövlətimiz üçün bu cür islahatlar və demokratik inkişafın ali

məqamı - Avropa Şurası Nizamnaməsinə qoşulmaq haqqında qanunun qəbul edilməsi və 2001-ci ildə həmin təşkilata tamhüquqlu üzv olmasıdır.

Digər xüsusiyyət bundan ibarətdir ki, bu əlamətdar hadisələrdən əvvəlki illərdə də mövcud prosesin geniş vüsət alması, getdikcə sürətlənməsi faktı göz qabağında idi və bu məqsədyönlü meyl Azərbaycanın Avropa məkanına qoşulmaq, hüquqi dövlət qurmaq və müvafiq beynəlxalq-hüquqi öhdəlikləri öz üzərinə götürmək istəyi, onun müasir beynəlxalq humanitar hüququn fundamental müddəalarına, o cümlədən əsas insan hüquqları və azadlıqlarının beynəlxalq müdafiəsi prinsiplərinə ardıcıl tərəfdarlıq mövqeyi ilə dönə-dönə öz təsdiqini tapırdı.

Bu cür ardıcıl və məqsədyönlü təşəbbüs və tərəfdarlıq Azərbaycanın Avropa Şurası Nizamnaməsinə, eləcə də, müvafiq maddi və prosessual hüquqi normaları özündə əks etdirmiş İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasına (və ona dair Əlavə Protokollara) qoşulması ilə öz məntiqi həllini tapdı.

Hüquqi normaların böyük əksəriyyəti normativ-hüquqi aktların qəbul edilməsi vasitəsilə və ya qüvvədə olan bəzi hüquqi aktlarda müəyyən dəyişikliklər edilməsi, yaxud bunların əsaslı redaktəsi sayəsində Azərbaycan Respublikasının ən yeni qanunvericiliyində əks edilmişdir.

Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropa Konvensiyası normalarına uyğunluğu probleminin təhlili ilk növbədə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının təminatını dövlətin «ali məqsədi» elan etdiyi və bir-birindən ayırmadığı «insan hüquqları və azadlıqlarına» və «vətəndaşın hüquqları və azadlıqlarına» dair bəzi maddələrinin (m.12, m.24) mahiyyəti ilə əlaqədardır. Söhbət bu anlayışların ayrı-ayrılıqda və birtərəfli nəzərdən keçirilməsi təcrübəsindən imtina edilməsindən gedir. Bu da bizim fikrimizcə, insan və vətəndaşın hüquqi statusu konsepsiyasının Azərbaycan qanunvericiliyi üçün məqbulluğundan xəbər verir və məlum olduğu kimi bu konsepsiyaya görə bütün ictimai proseslərin mərkəzində insan və vətəndaş, onların təminat verilməsi və qanunla müdafiə edilən azadlıqları və rifahı durur.

Azərbaycan Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin 3-cü bəndində əks olunmuş imperativ normaya əsasən, dövlət «irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir». 60-cı maddəyə (hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı) əsasən, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmə müdafiəsinə təminat verilir (b.1) və hər kəs dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin qərarı və hərəkətlərindən (yaxud hərəkətsizliyindən) məhkəməyə (b.2) şikayət edə bilər (5, 29).

Göründüyü kimi Azərbaycan Konstitusiyasında aydın və dəqiq ifadə edilmiş müddəalara uyğun olaraq Azərbaycan vətəndaşlarının əsas insan hüquqları və azadlıqlarına riayət edilməli və həyata keçirilməlidir və bu hüquq

və vəzifələr onların qarşılıqlı məsuliyyəti ilə şərtlənib. Son nəticədə bu o deməkdir ki, dövlət nəinki öz vətəndaşlarının əsas hüquqları və azadlıqlarına təminat verməli və onları müdafiə etməlidir, o həm də bu hüquq və azadlıqların əməli surətdə həyata keçirilməsinə fəal kömək göstərməlidir.

Azərbaycan Respublikasının dünya dövlətləri və beynəlxalq təşkilatlarla, xüsusilə Avropa dövlətlərini və onları birləşdirən miqrasiya qurumları ilə qarşılıqlı əlaqəsi turizm sahəsinə də sirayət etmişdir (4, 146).

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının III-cü fəslində (Əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları) ifadə edilmiş hüquqi normaların bir çoxu İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə, insan hüquqlarının və əsas azadlıqları müdafiəsi haqqında Konvensiyada, Avropa Sosial Xartiyasında və digər nüfuzlu beynəlxalq-hüquqi sənədlərdəki müvafiq müddəalarla eynilik təşkil edir. Göründüyü kimi bu da dövlətimizin Əsas qanununda təsbit edilmiş insan hüquqları və azadlıqlarının universal xarakterindən xəbər verir.

Əsas insan hüquqları və azadlıqlarının təminatı prinsipinə gəlincə isə məlum olduğu kimi beynəlxalq səviyyədə bu müddəa Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 8-ci maddəsində formullaşdırılmış və orada birmənalı şəkildə göstərilmişdir ki, hər bir insan Konstitusiyaya ilə və ya qanunla ona verilmiş hüquqların pozulduğu təqdirdə səlahiyyətli milli məhkəmələr tərəfindən hüquqlarının bərpa olunması hüququna malikdir.

Azərbaycan Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi barəsində bütöv bir hüquqi təminatlar sistemi nəzərdə tutulmuşdur. Bunlardan ən mühümü 60-cı maddədə qeyd edilmiş məhkəmə müdafiəsi təminatıdır. Bununla yanaşı, 71-ci maddənin 7-ci bəndinə əsasən, «insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar mübahisələri məhkəmə həll edir», 61-ci maddəyə (b.1) görə isə «hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ vardır». İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının inzibati-hüquqi müdafiə vasitələri də nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, 57-ci maddənin 1-ci bəndinə əsasən vətəndaşlar dövlət orqanlarına şəxsən müraciət etmək, habelə fərdi və kollektiv yazılı müraciətlər göndərmək hüququna malikdir.

Xüsusi qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Konstitusiyasında təsbit olunmuş əsas hüquq və azadlıqlar insan həyatı və fəalliyyətinin bütün başlıca sahələrini əhatə edir, Beynəlxalq müqavilələrdə əks edilmiş hüquqların və azadlıqların ümumtanınmış beynəlxalq siyahısına uyğun gəlir.

İnsan hüquqları və azadlıqları sahəsində əsas ümumbəşəri və Avropa standartlarının ən yeni Azərbaycan qanunvericiliyində nə dərəcədə əks və təsbit edilməsi Konstitusiyaya normalarının, onun bir sıra qanunlarının, digər normativ-hüquqi aktların ən mühüm Konvensiyaların beynəlxalq-hüquqi normaları və müddəaları, habelə Avropa Şurasının digər sənədləri ilə müqayisəsi və tutuşdurulması vasitəsilə aşkar oluna bilər.

Birincisi, 66 maddədən ibarət olan insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasında azı 20 maddə bilavasitə

həmin hüquq və azadlıqlara həsr edilmiş, maddələrin böyük əksəriyyəti isə kifayət qədər mürəkkəb yurisdiksiya mexanizminin fəaliyyətinin təşkili və qaydasını müəyyən edir. Bu mexanizmin əsas vəzifəsi isə müvafiq normaları konkret vəziyyətlərdə tətbiq etməkdən ibarətdir.

İkincisi, belə bir hal diqqəti çəkir ki, Konvensiya ənənəvi təsəvvürlərdən, o cümlədən, daimi beynəlxalq məhkəmə orqanlarının səlahiyyətinin yalnız dövlətlər arasında olan mübahisələrin həlli ilə məhdudlaşması haqqındakı təsəvvürdən mahiyyətə və faktiki olaraq imtina etmişdir. Başqa sözlərlə desək, vətəndaş hüquqlarının məhkəmə müdafiəsinə daha yalnız dövlətlərin və dövlət orqanlarının müstəsna səlahiyyətinə aid hal kimi baxıla bilməz.

Beləliklə, vətəndaşın beynəlxalq hüquq subyektivliyinin tanınması sahəsində olduqca ciddi bir qərar həyata keçirilmiş və bu, insan hüquqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyayı öz əhəmiyyətinə görə analoqu olmayan beynəlxalq müqavilə kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir.

Elmi və praktiki baxımdan belə bir fikir də maraq doğurur ki, «insan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası indiyə qədər məlum olmayan yeni tipli müqavilədir; o, iştirakçı-dövlətlər üçün hökumətlərin əvvəllər heç vaxt götürmədikləri öhdəlikləri nəzərdə tuturdu. Konvensiyanın qəbulundan cəmi 20 il öncə bu cür öhdəliklər beynəlxalq hüququn çərçivəsindən kənara çıxan, ağılasız vəzifələr kimi görünə bilirdi. Bu ilk növbədə inqilabi anlayışa - vətəndaşın öz hökumətindən şikayətlə beynəlxalq məhkəmə forumuna müraciət etmək hüququna aiddir».

Üçüncüsü, qeyd etdiyimiz mülahizələri nəzərə almaqla, insan hüquqları və azadlıqlarının aşağıdakı kateqoriyalarını (qruplarını) fərqləndirmək olar:

- bilavasitə insanın həyatı mənafeələrini müdafiə edən və fundamental, təbii hüquqlar adlanan hüquqlar və azadlıqlar;
- insanın şəxsi həyatının toxunulmazlığını təmin edən hüquqlar və azadlıqlar (əsasən mülki hüquqlar);
- insanın mənəvi, peşə, şəxsi, siyasi və hərtərəfli sosial qabiliyyətlərin realizəsinə kömək edən hüquqlar və azadlıqlar (siyasi və sosial hüquqlar);
- insan hüquqları və azadlıqlarının məhkəmə, prosessual müdafiəsinin təmin edən hüquqlar və azadlıqlar (prosessual hüquqlar).

Müasir Azərbaycan qanunvericiliyinin inkişafı və formalaşması üçün Avropa Şurasının fəaliyyəti və təcrübəsi, onun nəzarət mexanizmləri, insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının iştirakçı-dövlətlərinin hüquq və sosial sistemlərinin inteqrasiyası faktoru mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hüquqtətbiqi və normayaradıcı fəaliyyət Avropa Şurasının, eləcə də ümumavropa strukturlarının təkamülündə əsaslı rol oynayır.

Hüquqlara və azadlıqlara riayət olunması üzrə fəal və səmərəli fəaliyyət göstərən regional nəzarət mexanizmi Şuranın ən əhəmiyyətli nailiyyətlərindən birinə, Avropa dövlətlərinin daha sıx birliyi yolu ilə irəliləyişinin təminatçısına çevrilmişdir. Mövcud mexanizm əvvəllərdə olduğu kimi ümumi dəyər və

idealların müdafiəsi məqsədlərinə xidmət edir; elə bir dəyər və idealların ki, üzv-dövlətlərin milli xüsusiyyətlərinə, hüquqi, ictimai-siyasi və digər sistemlərinə ziyan vurmada, onları yaxınlaşdırıb birləşdirir, demokratiyanın, plüralizmin, insan hüquqları və azadlıqlarının mövqeyini möhkəmləndirir.

Digər üzv-dövlətlər kimi Azərbaycan üçün də Avropa Şurasına bərabər hüquqlu üzv olmaq faktı tək-cə mövcud Avropa Konvensiyasına qoşulmağı deyil, həm də Komissiya və Məhkəmə tərəfindən həyata keçirilən insan hüquqlarına riayət edilməsi üzrə nəzarətə bilavasitə tabe olmaq vəzifəsini nəzərdə tutur. Azərbaycan insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi sahəsində yüksək standartları təmin etmək qabiliyyətini tələb olunan səviyyədə sübuta yetirmiş və bununla da adətən namizədlərin Avropa Şurası üzvlüyünə qəbul olunmasına əngəl törədən maneəni keçə bilməmişdir.

Yeni demokratiya dövləti kimi Azərbaycan üçün insan hüquqlarına riayət olunması üzrə regional nəzarət mexanizmi onun öz daxili inkişaf problemlərini daha ardıcıl həll etməyə kömək edir, Avropa dövlətləri birliyinə qoşulmaq, onlarla vəhdətdə hərəkət etmək üçün real imkanlar yaradır. Son illər öz sıralarını xeyli artırıb möhkəmləndirmiş Avropa Şurasının üzv-dövlətləri ümumi tabeliyi tələb edən nəzarət mexanizmi sayəsində ümumbəşəri, demokratik dəyərlərə öz tərəfdarlıqlarını nümayiş etdirməklə yanaşı, bu dəyərlərin müdafiəsinə real surətdə təminat verir, bunların vahid və müvafiq anlamı və əhəmiyyəti mövqeyindən çıxış edirlər.

İnsan hüquqları və azadlıqlarının lazımı və daha ardıcıl müdafiəsinin təmin etməyə borclu olan milli qanunvericiliyin inkişafı göstərir ki, mövcud problemin həlli prioritet səciyyə daşıyır və Avropa Şurasının üzv-dövlətlərində insan hüquqlarının dövlətüstü müdafiəsi sistemini keyfiyyətə daha yüksək səviyyədə qurmaq tələbi ilə sıx bağlıdır (7, 68).

Avropa Konvensiyasının yaratdığı nəzarət mexanizminə gəldikdə isə, qeyd etmək olar ki, bu mexanizm canlı və fəal inkişaf edən orqanizm kimi fəaliyyət göstərir. Bu mexanizmin təşkili və fəaliyyəti qaydasına müəyyən gecikmələrlə də olsa, ona verilmiş imkanları genişləndirməyə və dəyişən tələbatlara uyğunlaşdırmağa xidmət edən müxtəlif dəyişikliklər edilir və bu yeniliklərin sayəsində də nəzarət mexanizmi daim təkmilləşir. Avropa Şurasının (Avropa Konvensiyasının) üzv-dövlətlərinin ərazisində insan hüquqları və azadlıqlarına riayət olunması üzrə regional nəzarət mexanizmi barədə isə bunu qeyd etmək olar ki, o, ümumbəşəri dəyərlərin, vahid hüquq məkanının və effektivliyin ideallarına cavab verən müvafiq struktur, funksional və prosedur xassələr əldə etmişdir.

Onu da qeyd edək ki, Avropa Şurasının praktikasnda elə bir hal məlum deyildir ki, Konvensiyanın iştirakçı-dövlətləri Avropa Məhkəməsinin qərarlarına əməl etməkdən imtina etsin. Bu isə milli hüquq sistemləri çərçivəsində həmin qərarlara riayət edilməsi barəsində müəyyən təminatların varlığından və beynəlxalq məhkəmə qərarlarının bilavasitə qüvvədə olması və bütün məhkəmə orqanlarının öz təcrübəsində bu qərarları rəhbər tutması vəzifəsi haqqında

müvafiq müddəaların dövlətdaxili qanunvericilikdə möhkəmləndirilməsindən xəbər verir (13, 78).

Mövcud hal təkcə Azərbaycan Respublikasının müvafiq müddəalarının Avropa Konvensiyasının normalarına uyğunluğu probleminin həlli üçün deyil, həm də insan hüquqlarının və əsas azadlıqların həyata keçirilməsi baxımından prinsiplə əhəmiyyətə malikdir, belə ki, bu hüquq və azadlıqlar hüququn hakimiyyəti, qanunun aliliyi və effektivliyi mənbəyinin inikası və təcəssümüdür. Bu anlayışların qarşılıqlı əlaqəsi milli hüquq sistemlərinin qurulması üçün müəyyən zəmin yaradır. Bu hüquq sistemlərinin əsasını isə o cümlədən cəmiyyətdə insan hüquqlarının təminatı və demokratiyanın müdafiəsi arasındakı bərabərlik təşkil edir. Bu cür qarşılıqlı əlaqə dövlətdə əsas insan hüquqları və azadlıqlarının ardıcıl həyata keçirilməsinin təminatı və demokratik institutların normal fəaliyyəti üçün zəruridir.

Məlum olduğu kimi Avropa Konvensiyasının preambulasında «azadlıqlara və hüququn aliliyinə hörmətdən» və bu anlayışların cəmiyyətin demokratik inkişafı üçün necə böyük əhəmiyyətə malik olmasından danışılır. Göründüyü kimi, yalnız əsas insan hüquqları və azadlıqlarının təsdiqi məsələsində deyil, demokratiyanın təsdiqi və möhkəmləndirilməsi üçün də hüququn aliliyi konsepsiyasına təməl xarakteri və mənası verilmişdir.

Bu da şübhə doğurmur ki, Konvensiya azadlıqlara və hüququn aliliyinə hörmətin təmin olunmasına və insan hüquqları və azadlıqlarının realizəsinə görə əsas məsuliyyəti hər bir dövlətin milli hakimiyyət orqanlarının və qanunvericiliyinin öhdəsinə qoyur. Bu da qanunauyğun haldır, belə ki, məhz yerli hakimiyyət və milli qanunvericilik, habelə məhkəmə sistemi son nəticədə bu hüquq və azadlıqları təmin etməklə yanaşı, onlara təminat verməyə borcludur.

Müasir dövlətlərin istər bir-biri ilə, istərsə də dövlətlərlə iri beynəlxalq təşkilatlar arasında insan hüquqları və azadlıqları sahəsində beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi obyektiv zərurətdir. Bu zərurət ondan irəli gəlir ki, üçüncü minilliyin astanasında insan şəxsiyyətinin dəyərinin, onun üstünlüklərinin nisbətən yüksək səviyyədə anlaşılması ilə fərdin mövcudluğu və sərbəst inkişafı üçün minimum zəmanətin təmin edilməsinin vacibliyi arasında qırılmaz əlaqə vardır. Bu fakt praktikada özünü onda ifadə etmişdir ki, müasir dövlətlərin, o cümlədən yeni suveren dövlətlərin böyük əksəriyyəti həmin hüquq və azadlıqların hər bir ölkədə və hər bir insan üçün real təmin edilə biləcək ümumbəşəri minimumunu müəyyən etməyə çalışır. Bu hüquq və azadlıqların bərqərar olmasının əsas vasitəsi - onların hüquqi, siyasi və mənəvi qüvvəsini könüllü olaraq etiraf etmiş dövlətlər tərəfindən, o cümlədən Azərbaycan Respublikası tərəfindən icra edilməsi məcburi olan müvafiq beynəlxalq hüquqi aktların işlənib hazırlanması və qəbul edilməsidir.

Beynəlxalq əməkdaşlığı obyektiv zərurətə çevirmiş mühüm amillərdən biri də insan hüquqları və azadlıqları barədə beynəlxalq konvensiyalarda təsbit olunmuş hüquqi normaların dövlətin daxili həyatında reallaşdırılması, bu hüquq və azadlıqların məzmununun milli qanunvericilikdə əks etdirilməsidir.

Təbii ki, həmin normalarda təsbit olunmuş tələblərin faktiki həyata keçirilməsi üçün müvafiq şərait yaradılmasına yönəldilmiş sosial-iqtisadi siyasət yeridilmədən bu amili gerçəkləşdirmək mümkün deyil. Bu amil Azərbaycan Respublikasında xüsusilə diqqət mərkəzində saxlanılır.

Buna görə bu cür əməkdaşlığın nəticələri, o cümlədən, əksəriyyət tərəfindən qəbul edilmiş insan hüquqları və azadlıqları sahəsində beynəlxalq konvensiyaların müddəaları getdikcə daha çox hallarda milli məhkəmə orqanları üçün örnək olur, müasir beynəlxalq hüququn əsaslarına dair biliklərə yiyələnmək isə bütün məhkəmə instansiyalarının və hüququ tətbiq edən digər orqanların əməkdaşları üçün qaçılmaz zərurətə çevrilir.

Bu cür əməkdaşlığın nəticələri, o cümlədən, insan hüquqları və azadlıqları sahəsində geniş tanınmış beynəlxalq konvensiyaların müddəaları getdikcə daha tez-tez milli məhkəmə orqanlarının qərarları üçün əsasə çevrilir, müasir beynəlxalq hüququn əsaslarının əhəmiyyəti isə bütün məhkəmə instansiyaları, habelə digər hüquq-mühafizə orqanları üçün böyük zərurətə çevrilir. Məlumdur ki, bəzən insan hüquqları və azadlıqlarından süni şəkildə istifadə edərək, öz müqəddəratının təyin etmə hüququnun və onun ən ifrat forması olan ayrılma hüququnu həyata keçirmək məqsədilə yersiz iddia və tələblər irəli sürməyə çalışırlar. Beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq bu cür cəhdləri istisna etməlidir, çünki bunlar dövlətlərin ərazi bütövlüyünə qəsdə çevrilir, fəlakətlərə gətirib çıxarır və nəhayət, müəyyən regionlarda insan hüquqları və azadlıqları sahəsində vəziyyətin kəskin pisləşməsinə səbəb olur. Azərbaycan ərazisinin Ermənistan tərəfindən işğal olunmasına, respublikamızda bir milyona qədər qaçqının yaranmasına gətirib çıxarmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar vəziyyət buna konkret misaldır. Bu insanların hüquq və azadlıqları böhranlı vəziyyətdə olmaqla yanaşı, onların barəsində istər BMT, istərsə də Avropa Şurası tərəfindən müdafiə sisteminin tətbiq edilməsinə ehtiyac vardır. Bu və ya digər amillər və hallar son illərdə Avropa Şurası ilə Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlığın məqbul beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq formaları axtarışının zəruriliyini daha da kəskinləşdirmişdir. Nəticədə həm Avropa Şurası ilə, həm də digər nüfuzlu beynəlxalq qurumlarla geniş qarşılıqlı əlaqənin gedişində müstəqil Azərbaycanda müvafiq hüquqi bazanın sürətlə formalaşması və bununla yanaşı milli məhkəmə hakimiyyətinin dirçəlişi prosesi başlamışdır.

İnsan hüquqları və azadlıqlarına hörmət edilməsi, hüququn aliliyi barədə Avropa Şurasının Nizamnaməsində təsbit olunmuş və dövlətimizdə geniş tətbiq edilən prinsiplər formalaşmaqda olan hüquqi dövlət çərçivəsində insan ləyaqətinə və şəxsiyyətin azadlığına hörmət prinsipinin müdafiə edilməsi və ona riayət olunması deməkdir. Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvləri olan digər dövlətlər kimi Azərbaycan Respublikası da özünün əsas azadlıqlara sədaqətini dəfələrlə təsdiq etmişdir. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının preambulasında qeyd edildiyi kimi, bu azadlıqlar «dünyada ədalətin və sülhün təntənəsinə» zəmanət verir. Dünyada sülhün qorunub saxlanması isə, bir tərəfdən, əsl demokratik siyasi

sistemin köməyilə, digər tərəfdən, insan hüquqlarına hörmət bəslənməsi və onlara riayət olunması ilə təmin edilir.

Azərbaycanda demokratik islahatların həyata keçirilməsi həm də ona görə mümkün olmuşdur ki, dövlətimiz öz inkişafı yolunda qarşılaşdığı obyektiv çətinliklərə baxmayaraq Avropa Şurası qarşısında öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirmişdir.

Azərbaycan Respublikasında insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi üçün nəzarət mexanizmləri sistemində insan hüquqları üzrə müvəkkil (Ombudsman) institutuna, eləcə də digər hüquq-müdafiə təşkilatlarına, o cümlədən qeyri-hökumət təşkilatlarına xüsusi əhəmiyyət verilir. Konstitusiya Qanunu (28 dekabr 2001-ci il tarixli) əsasında yaradılmış bu institut həm beynəlxalq təcrübəni, həm də milli xüsusiyyətləri nəzərə almaqla, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün ənənəvi vasitələri tamamlayır. Bu institutun fəaliyyəti məhkəmə sistemi hüdudundan kənar da həyata keçirməlidir.

Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasına daxil olarkən öz qanunvericiliyini əsas beynəlxalq hüquqi norma və prinsiplərə uyğunlaşdırmaq barədə öhdəlik götürməklə bərabər eyni zamanda etiraf etmişdir ki, insan hüquqlarının müdafiəsi və onlara hörmət naminə, bu hüquqların pozulmasının yolverilməzliyi, dövlətimizdə insan hüquqlarının müdafiəsi və dəstəklənməsi üçün Avropa standartlarının reallaşdırılması, milli və beynəlxalq sistemlərin səmərəsinin artırılması, demokratik hüququn tətbiq edilməsi mexanizmlərinin bərqərar olması naminə həmin prinsip və normalara riayət edilməlidir.

Əsas xüsusiyyətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, milli təsisatlar sahəsindəki iş prosesində BMT bu qənaətə gəlmişdir ki, dövlətlərin insan hüquqları və azadlıqları sahəsində beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirmələri üçün bütün dövlətlər üçün zəruri mexanizm kimi vahid milli təsisat modeli yaratmaq mümkün deyildir və bunu tövsiyə etməyə ehtiyac yoxdur. Bundan əlavə, hər bir dövlət başqa dövlətlərin təcrübəsindən özü üçün səmərəli şəkildə istifadə edə bilər, milli təsisatlar isə yerli mədəniyyətlərin, hüquq ənənələrinin və xüsusiyyətlərinin, eləcə də konkret dövlətdə mövcud olan siyasi təşkilatın xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması ilə yaradılmalıdır.

İnsan hüquqları və azadlıqlarının həvəsləndirilməsi və onların müdafiəsi BMT-nin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. İnsan hüquqlarının pozulması hallarının araşdırılması və bu hüquqlara riayət olunması üzrə nəzarət normalarının müəyyən edilməsi istiqamətində müxtəlif müqavilələrə və beynəlxalq paktlara müvafiq yaradılmış mürəkkəb mexanizm əvvəlki kimi böyük əhəmiyyətə malikdir. Məsələn, insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində müqaviləsi və ya digər fəaliyyət, o cümlədən Avropa Şurasının fəaliyyətinə İnsan Hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasında, eləcə də Avropa Sosial Xartiyasında nəzərdə tutulmuş mexanizmlərin əsasında sosial və iqtisadi hüquqların müdafiəsi barədə müddəalar daxildir.

Beləliklə, insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsinə yönəldilmiş

konvensiyalar qarşılıqlı şəkildə bir-birini tamamlayan və nəzarət mexanizmlərinə əsaslanan vahid hüquqi vasitədir. İkincisi, insan hüquqlarının həvəsləndirilməsi və müdafiəsi ilə məşğul olan milli təsisatlarla tamamlanan bu mexanizmlər həmin sahədə dövlətləri və beynəlxalq birliyi narahat edən məsələləri həll etməyə qadirdir. Təbii ki, milli təsisatlar BMT-nin və ya Avropa Şurasının İnsan hüquqları üzrə orqanlar sistemini əvəz etməli deyil, yalnız öz tamamlayıcı funksiyalarını səmərəli şəkildə yerinə yetirməlidir.

Sadələn səbəblərə görə, insan hüquqları və azadlıqlarının reallaşdırılmasında milli hökumətlər xüsusilə böyük rol oynayır. İnsan hüquqlarının milli səviyyədə müdafiəsi məsələsi müvafiq qanunvericiliyin, müstəqil məhkəmə sisteminin və məhkəmə hakimiyyətinin, fərdi zəmanətlərin və müdafiə vasitələrinin konstitusion qaydada təsbit və təqdim edilməsi, həmçinin yeni demokratik təsisatlar yaradılması yolu ilə təmin edilə bilər.

Buna görə təsadüfi deyildir ki, son illərdə bir sıra dövlətlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi və həvəsləndirilməsi üçün milli infrastruktur yaradılmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi. Bakı: Bakı Avrasiya hüquqşünaslar Assosiasiyası, 2009, 4909.
2. Əliyev Ə.İ. Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri. Bakı, 2007, 488 s.
3. Əliyev Ə.İ. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin statusunun beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi: nəzəriyyə və praktika. Bakı: Şirvanəşr, 2007, 600 s.
4. Əliyev Ə.İ. Beynəlxalq turizm hüququ. Bakı: Çarşıoğlu, 2007, 440 s.
5. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2011.
6. Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2002, 420 s.
7. Əliyev Ş.İ. İnsan hüquqları sistemində sosial hüquqlar. Bakı: BDU, 2008, 368 s.
8. Гомьен Д. Путеводитель по Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод (перевод с англ.). Совет Европы. М.: Юр.лит, 2006, 260 с.
9. Горшкова С.А. Стандарты Совета Европы по правам человека и российское законодательство. НИМП. М.: Юр.лит, 2005, 320 с.
10. Гусейнов Л.Г. Конституция Азербайджанской Республики, права человека и международное право// Международное право. 1998. №1, стр.39-54
11. Дженкис М., Кей Р., Бредни Э. Европейское право в области прав человека (перевод с англ. яз.). М.: Права человека, 2004, 640 с.
12. Лукашева Е.А. Права человека как критерии нравственного измерения политики и государственной власти. // Права человека и политическое реформирование. М., Институт государство и права РАН, 2001.
13. Энтин М.Л. Международные гарантии прав человека (Практика Совета Европы). М.: Моск. Независимый ин-т межд. Права, 2000.

РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Н.Г.МЕХТИЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье подчеркивается, что на современном этапе проблему прав человека нельзя относить только внутригосударственной задаче. Так как права человека носят глобальный характер, и в их регулировании главная роль принадлежит международному праву. Права человека в своем развитии прошли длительный и сложный исторический путь. Отмечается, что права и свободы человека в Азербайджанской Республике в соответствии с международными демократическими стандартами и нормами отражены в Конституции страны и их осуществление обеспечивается государством. Современные права человека обладают определенными международными стандартами, и их защита осуществляется как национально-правовыми, так и международно-правовыми нормами. В сфере прав человека активную роль играют международные и неправительственные организации. Кроме того, в статье отмечается, что в законодательстве Азербайджанской Республики нашло свое отражение развитие прав и свобод человека в соответствии с европейскими стандартами и нормами.

Ключевые слова: права человека, общепризнанные принципы, принцип недискриминации, Европейская Конвенция, защита прав человека, Европейский Суд по правам человека и т.д.

THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL JURIDICAL COOPERATION IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

N.G.MEHDIYEV

SUMMARY

It is mentioned in the article that the issue of human rights cannot refer to the domestic issues in modern period. Thus, human rights are in a global character and the international law plays an important role in its regulation. Human rights passed a long and difficult historical path in its development. It is noted that human rights and freedoms in the Republic of Azerbaijan are presented according to international democratic standards and norms and their implementation is governed by the government. Modern human rights have proper international standards, and their defense is carried out under both national legal and international legal standards. International organizations and non-governmental organizations play a significant role in the field of human rights as well. The development of human rights and freedoms in the Azerbaijani legislation according to the European standards and norms is represented in the article.

Key words: human rights, common principles, principle of non-discrimination, European Convention, human rights protection, European Court of Human Rights and so on